

„Rajonas“ rugiuose: modernių kareivinių įtaka Seredžiaus miestelio infrastruktūrai ir socioekonominiam gyvenimui 1935–1940 m.

dr. Kęstutis Kilinskas

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

El. paštas kestutis.kilinskas@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4072-8723>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami Trečiojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulko dislokavimo Seredžiaus miestelyje ir karinio miestelio statybos inspiruoti miestelio infrastruktūros ir susisiekimo bei miestelėnų socialinio ir ekonominio gyvenimo pokyčiai 1935–1940 m. Tyrimas atliktas remiantis Lietuvos kariuomenės, Seredžiaus valsčiaus ir Kauno apskrities viršininko fonde saugomais dokumentais bei karinės spaudos publikacijomis. Tyrimas atskleidė, kad modernios architektūros kareivinių komplekso (nors ir neišbaigto pagal suplanuotą apimtį) ir Seredžiaus įgulos atsiradimas pakeitė ne tik karių gyvenamąsias sąlygas, bet ir tapo modernios architektūros bei naujų gyvenimo sąlygų pavyzdžiu miestelėnams. Kareivinės suteikė erdvę ir galimybę miestelyje atsirasti miestietiškos kultūros atributams – teatrui, koncertams, sportui, turizmui – ir valstybės simboliams, kurie kartu su šventiniais ritualais formavo miestelėnų santykį su valstybe ir įnešė miestietiško dinamizmo į tradicinę kaimo erdvę.

Infrastruktūros požiūriu, kareivinių atsiradimas pagerino Seredžiaus miestelio susisiekimą su Kėdainiais, sudarė prielaidas miestelėnams įsivesti elektrą, turėti ugniagesių komandą ir vaikų darželio paslaugas, kurių miestelėnai finansiškai nebūtų pajėgę sukurti patys. Modernių kareivinių atsiradimas taip pat išryškino miestelio atsilikimą, itin prastas miestelėnų gyvenimo sąlygas, socialinės infrastruktūros stoką, finansinį silpnumą, gana silpnus darbo įgūdžius. Miestelio gyventojai buvo pajėgūs tenkinti tik minimalius karinio dalinio poreikius: teikti skalbimo, švaros, maisto gamybos ir prekių gabenimo paslaugas. Taigi miestelėnai aptarnavo aukštesnį socialinį statusą turėjusią karininkiją ir tapo savotiškais jos globotiniais kultūrinėje sferoje.

Reikšminiai žodžiai: miestelis; kareivinės; modernizacija; Seredžius; Lietuva 1918–1940 m.

‘Region’ in the Rye: Impact of Modern Military Barracks on Small-Town Infrastructure and Socio-Economic Life. Case Study of Seredžius in 1935–1940

Summary. The article investigates the changes taking place in Seredžius, a small town, from 1935 to 1940, after the Third Infantry Regiment of the Lithuanian Grand Duke Vytautas was deployed in the small town of Seredžius, and the construction of the military site

inspired changes in the social and economic life of the small-town residents. The research was conducted on the basis of documents archived by the Armed Forces of the Republic of Lithuania, Seredžius Volost (administrative unit of the time) and Kaunas Region (County) Administrator as well as military mass media publications.

The research revealed that the introduction of a military barracks complex, denoted by its modern architecture (although the initial plan was never fully brought to life) and the arrival of the garrison not only changed the conditions of life but also became an example of modern architecture and innovative conditions of life for the small-town residents. The military barracks provided a space and opportunity for the minor town to introduce attributes of urban culture, such as theatre, concerts, sports, and tourism, followed by the introduction of the use of State symbols, which, along with festive rituals, were shaping the relationship of the town residents with the State and introduced some urban dynamism into the traditional rural space.

What concerns the infrastructure, the introduction of the military barracks improved the connection for the residents of Seredžius with a larger town, Kėdainiai. It also created conditions for electricity connection. A fire brigade was set up, and kindergarten service was being offered – Seredžius as a minor town could not have afforded this infrastructure by itself. When modern military barracks were set up, this highlighted that Seredžius was lagging behind, that its residents had been badly suffering from poor conditions of life, and that social infrastructure was missing, the small town was financially weak, and the level of work/craft skills of the local residents was relatively poor. The town residents were only able to satisfy the minimal needs of the military unit: washing, tidying, cooking and delivery of goods. Thus, ultimately, the local residents were serving the officer corps of a higher social status. Thus, the locals became as if recipients of a peculiar type of guardianship by the officers in the cultural life.

Keywords: small town; military barracks; modernization; Seredžius; Lithuania in 1918–1940.

Įvadas

Nepriklausomybės metais Seredžiaus miestelis pasipuošė naujais bažnyčios bokštais ir moderniomis kareivinėmis¹. Vyresnio amžiaus Seredžiaus gyventojai miestelio šiaurės rytų dalį vadina „rajonu“, kadangi 1935–1940 m. joje buvo dislokuotos Seredžiaus įgulos dalys². Toks miestelėnų įvardijimas išskiria kareivinių miestelių iš bendros Seredžiaus miestelio struktūros, nurodo „rajono“ socialinę distanciją ir akcentuoja „kitoniškumą“. Tarpukaryje Lietuvos kariuomenės įgulos buvo dislokuotos ne tik Seredžiuje, bet ir kituose miesteliuose – Pagėgiuose, Varniuose,

1 S. Kolupaila, 1950, p. 206; V. Statkus, 1986, p. 608.

2 R. Narvydas, 2003, p. 192.

Žemaičių Naumiestyje³, – tačiau tik Seredžiuje buvo pastatytas modernių kareivinių kompleksas, kurių egzistavimas sudaro prielaidas įdėmiau pažvelgti į modernios architektūros kareivinių komplekso poveikį miestelio gyvenimui.

Seredžiaus kareivinių komplekso istoriją tyrinėjo Nijolė Steponaitytė ir Kęstutis Zaleckis, kurių monografijoje išsamiai pristatyta Seredžiaus karinio miestelio struktūra, pateikiami pastatų brėžiniai, identifikuojami pastatyti objektai ir analizuojama jų architektūrinė vertė⁴. Seredžiaus kareivinių miestelio higienos, kanalizacijos, šildymo ir elektros tiekimo aspektus nuodugniai nagrinėjo Vytautas Jokubauskas⁵. Bene daugiausiai duomenų apie miestelį pateikiama *Lietuvos valsčių* knygų serijos Seredžiui skirtoje monografijoje, kurioje dėmesys skiriamas ir karinio miestelio statyboms, architektūrai bei išplanavimui, taip pat mėginama pabrėžti Trečiojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulko (toliau – 3 PP) II bataliono ryšius su miestelėnais, įvardijant, kad batalionas pasamdė miestelio gydytoją Chaimą Elperną, Seredžiaus klebonas Klemensas Šovys rūpinosi karių dvasiniais reikalais, miestelyje buvo įkurta ugniagesių komanda, veikė elektrinė, Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos narės įkūrė vaikų darželį ir t. t.⁶ Gintauto Surgailio 3 PP istorijoje aprašomas II bataliono įsikūrimas Seredžiuje, minimos prastos karių gyvenimo sąlygos sekvestruotuose butuose, naujų kareivinių statyba, išsamiai aprašomos pulko šventės bei bendrystės su miestelio gyventojais⁷. Algimanto Miškinio Lietuvos miestų ir miestelių urbanistikai skirtoje serijoje žemėlapiais iliustruojama Seredžiaus raida nuo XVI iki XX a.⁸

Apibendrinant įvardytas istoriografines pozicijas, reikia konstatuoti, kad Seredžiaus kareivinių miestelis yra tyrinėtas iš architektūros istorijos, kariuomenės higienos ir karių sąlygų gerėjimo, Seredžiaus valsčiaus ir 3 PP istorijos perspektyvų. Šios tyrimų linijos išsamiai ir nuosekliai sprendžia joms svarbius klausimus ir sudaro prielaidas kelti klausimą, kaip modernaus kareivinių miestelio atsiradimas ir funkcionavimas paveikė Seredžiaus miestelio infrastruktūros kaitą ir socialinę bei ekonominę miestelėnų gyvenimą. Šiuo atveju omenyje turėtina ir karo butų valdybos viršininko išleistoje knygelėje *Moderninė kareivinė* kareivinėms priskiriama ir pabrėžiama „galinga mokomoji bei auklėjamoji funkcija“⁹. Tad tyrime išryškinsime

3 V. Statkus, 1986, p. 608.

4 N. Steponaitytė et al., 2015, p. 241.

5 V. Jokubauskas, 2023, p. 192–202.

6 G. Ambraziūnienė, 2003; R. Čepas, 2003; R. Narvydas, 2003.

7 G. Surgailis, 2013, p. 101–103.

8 A. Miškinis, 2007, p. 587–591.

9 J. Barzda-Bradauskas, 1933, p. 1.

kariuomenės įgulos įkurdinimo Seredžiuje ir vėliau vykusios modernių kareivinių statybos inspiruotus miestelio infrastruktūros plėtros, darbo vietų kūrimo, miestelėnų kultūrinio gyvenimo lygio kėlimo, gyvenamojo ploto nuomos, susisiektimo plėtros ir naujų socialinių paslaugų atsiradimo aspektus. Tyrimo chronologinės ribos sutampa su 3 PP II bataliono ir Antrojo artilerijos pulko (toliau – 2 AP) II artilerijos grupės dislokacijos Seredžiaus miestelyje laikotarpiu 1935–1940 m.

Tyrimas parengtas pasitelkiant keturias archyvinių šaltinių grupes: (a) Lietuvos kariuomenės karo butų valdybos (f. 512) ir 3 PP (f. 516) fondų dokumentus; (b) Kauno apskrities viršininko fondo Seredžiaus valsčiaus dokumentus (f. 402); (c) Susisiektimo ministerijos fonde aptiktus kelių, tiltų ir plentų žemėlapius (f. 386); (d) *Kario* ir *Kardo* žurnaluose publikuotus straipsnius apie Seredžiaus įgulos kasdienybę. Visi archyviniai dokumentai saugomi Lietuvos centriname valstybės archyve (toliau – LCVA).

Seredžiaus įgulos įkurdinimas miestelėnų namuose

Istoriografijoje nurodoma, kad 1935 m. rugsėjo 4 d. plk. lt. Antanui Šurkui buvo įsakyta vykti į Seredžių ir pradėti formuoti 3 PP II batalioną. Remiantis 3 PP istorijoje pateikiamais duomenimis, galima teigti, kad 1935 m. rugsėjo–lapkričio mėn. į Seredžių atvyko II bataliono 2 kulkosvaidininkų ir 4 šaulių kuopos, kurias galėjo sudaryti daugiau nei 120 karių¹⁰, o 1940 m. miestelyje gyveno 1 859 gyventojai¹¹. Tai reiškia, kad atvykusių karių skaičius sudarė apie 7 proc. Seredžiaus miestelio gyventojų, o karių skaičius Seredžiaus įguloje buvo padidintas tik pastačius naujas kareivines, kadangi istoriografijoje nurodoma, kad dar 150 II batalionui skirtų kareivių buvo dislokuoti Kėdainiuose¹².

1935–1936 m. sąlygos bataliono formavimui ir darbui Seredžiuje buvo itin nepalankios, kadangi trūko gyvenamųjų patalpų, o kareiviai turėjo gyventi sekvestruotuose piliečių butuose¹³. Tokia situacija susiklostė, kadangi Seredžiuje nebuvo Krašto apsaugos ministerijai arba kitoms valstybės institucijoms priklausančių trobesių, kuriuose galėtų apsistoti formuojama kariuomenės įgula (1, 2 il.).

10 1935 m. rugsėjo 7 d. į Seredžių ir Raseinius atvyko 241 kareivis; jie buvo paskirstyti tarp dviejų batalionų, todėl spėjame, kad į batalioną pateko pusė minėto karių skaičiaus.

11 R. Čepas, 2003, p. 174.

12 „Butams ir trobesiams sekvestruoti kariuomenės reikalams vykdymo įstatymas“, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 528, ap. 1, b. 543, l. 193–195.

13 G. Surgailis, p. 101.

1 il. Seredžiaus miestelis, apie 1932 m. Vaizdas plaukiant Nemunu.

Fot. Vincas Uždavins / Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM F–FN 5309

2 il. Seredžiaus miestelis, apie 1940–1943 m. Vaizdas nuo Seredžiaus piliakalnio (Palemono kalno).

Fot. nežinomas / Veliuonos Antano ir Jono Juškų gimnazijos Seredžiaus Stasio Šimkaus skyriaus-daugiafunkcio centro rinkinys

Nors LCVA saugomi 22 miestelio gyventojų turto sekvestravimo ir 2 sekvestro panaikinimo aktai ir neatskleidžia visos turto sekvestravimo apimties, vis dėlto sudaro galimybes nustatyti, kaip buvo vykdomos sekvestravimo procedūros, ir įvertinti, kokia buvo sekvestruotų patalpų būklė, o kartu ir karių bei miestelėnų gyvenimo sąlygos. Kaip rodo surinkti duomenys (1 lentelė), intensyviausiai sekvestravimas vyko 1935 m. rugsėjo–lapkričio mėn. Tuo metu miestelyje buvo 172 gyvenamieji namai, iš kurių du buvo mūriniai ir 170 medinių, o jų bendra vertė sudarė 423 000 Lt¹⁴. Tai reiškia, kad sekvestravimo dokumentai atspindi apie 23,72 proc. visų miestelio gyvenamųjų statinių būklę.

Gyventojų būsto sekvestravimas buvo vykdomas pagal 1935 m. Butams ir trobesiams sekvestruoti kariuomenės reikalams vykdymo įstatymą. Sekvestravimo komisiją sudarė plk. A. Šurkus, karo butų tarnybos kpt. Katilius, Seredžiaus policijos nuovados atstovas, Nepriklausomybės karo savanoris Vytautas Šarauskas ir sekvestruojamo turto savininkas¹⁵. Išlikusi sekvestro dokumentacija atskleidžia, kad Seredžiaus įgulos reikmėms buvo sekvestruota 30 gyvenamųjų kambarių, vienas nebaigtas įrengti gyvenamasis namas, dvi pašiūrės, dvi klėtys ir vienas rūsys. 12 objektų buvo sekvestruota Kauno, 11 – Stasio Šimkaus gatvėse, kurios ir buvo pagrindinės miestelio gatvės.

Sekvestruotieji gyvenamieji kambariai buvo naudojami kareiviams apgyvendinti, bataliono raštinei ir ligoninei, klėtys atliko kuopų sandėlių, o rūsys – bataliono maisto sandėlio funkcijas. Kariai buvo išmėtyti po visą miestelį ir apgyvendinti mažomis grupėmis, arkliai buvo sustatyti ūkininkų daržinėse. Ypač sudėtinga buvo apgyvendinti vedusius ir turinčius šeimas karininkus ir liktinius puskarininkius: jiems buvo rasti tik du tinkami butai. Sekvestravus patalpas, prie bataliono pinigų dėžės ir turto sandėlio buvo pastatyti du sargybos postai¹⁶. Miestelyje nebuvo tinkamų patalpų visiems bataliono sandėliams, todėl dalis jų buvo iškelta į Moliškių kaimą¹⁷.

Ne visas miestelio gyventojų turtas buvo sekvestruojamas bataliono poreikiams – dalis pastatų ir patalpų buvo nuomojama¹⁸. Štai bataliono intendantūros sandėlis įsikūrė 290 m² ploto Seredžiaus žydų sinagogoje, kurią II bataliono vadas už 116 Lt per mėnesį išsinuomojo iš žydų bendruomenės pirmininko Nochimo

14 Seredžiaus valsčiaus išlaidų-pajamų aiškinamasis raštas, 1936, in: LCVA, f. 402, ap. 2, b. 919, l. 19.

15 Sekvestro aktas nr. 14, 1935-09-04, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 7.

16 G. Surgailis, 2013, p. 102.

17 *Ibid.*, p. 103.

18 *Ibid.*, p. 101.

1 lentelė. Duomenys apie 1935–1936 m. sekvestruotą Seredžiaus gyventojų turtą
(sud. pagal LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128)

Sekvestro aktų sąrašas									
Nr.	Sekvestro akto nr. ir data	Sekvestruojamas turtas	Sekvestravimo tikslas	Plotas, kv. m.	Nuoma, litais	Trūkumai	Savininkas (-ė)	Adresas	Sekvestro nuėmimo data
1.	Sekv. akt. nr. 4 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	10	6,5	ištrintos grindys, aptrupėję sienų apmušalai, raktų nėra	Kručauskas Matas	Kauno g.	1935-12-09
2.	Sekv. akt. nr. 6 1935-09-05	rūsys	maisto sandėliui	38,7	15,4		Frankinienė Rocha	Kauno g.	1935-12-13
3.	Sekv. akt. nr. 11 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	10	6,65	durų stiklas suskilęs, grindys ištrintos, sienų popieriai suplyšę	Murikas Dovydas	Kauno g. 75	
4.	Sekv. akt. nr. 10 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	19,2	12,52	aptrupėjusios grindys, suskilusios lubos, subraižytas tinkas	Mosinteris Motelis	Kauno g. 116	1935-12-09
5.	Sekv. akt. nr. 15 1935-09-05	3 gyv. kambariai	bataliono ligoninei	38,4	30,6		Gempilis Joselis	Kauno g.	1935-12-10
6.	Sekv. akt. nr. 16 1935-09-05	3 gyv. kambariai	kareivių gyvenimui	39,64	26,65	sugedusi krosnis, apdaužytas tinkas, netvarkingas užraktas, aptrintos grindys	Simonas Mačulaitis	Grivončių kaimas	1935-12-09
7.	Sekv. akt. nr. 17 1935-09-05	3 gyv. kambariai	kareivių gyvenimui	18	28,1	ištrintos grindys, suplyšę sienų popieriai, suskilęs pečius	Evinas J.	Kauno g.	
8.	Sekv. akt. nr. 18 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	10	6,5	suskilę du stiklai, nutrupėję dažai, nutrintos grindys, nėra raktų	Podguras Abraomas	Kauno g. 75	1935-12-10
9.	Sekv. akt. nr. 19 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	19,8	12,8	šyba suskilusi, ištrintos grindys, sutrupėjusi siena, neužrakinamas	Hemansonas Mauša	Kauno g. 83	1935-12-10

Sekvestro aktų sąrašas									
Nr.	Sekvestro akto nr. ir data	Sekvestruojamas turtas	Sekvestravimo tikslas	Plotas, kv. m.	Nuoma, litais	Trūkumai	Savininkas (-ė)	Adresas	Sekvestro nuėmimo data
10.	Sekv. akt. nr. 19 1935-09-05	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	9,6	6,2	ištrintos grindys, suplyšę sienų apmušalai	Todrasas Judelis	Kauno g. 109	
11.	Sekv. akt. nr. 20 1935-09-05	klėtis, 1 gyv. kambarys, pasiūrė	sandėliui ir raštinei	46,5	29,4	be stiklų, penkios šybos sukrūšiosios, grindys nutrintos, raktų nėra, stogas sukiužęs	Viemanas Dovydas	Kauno g. 107	
12.	Sekv. akt. nr. 31 1935-09-05	4 gyv. kambariai	bataliono štabui ir raštinei	53,7	43,5		Nagreckas Jonas	Kauno g.	
13.	Sekv. akt. nr. 32 1935-09-05	nebaigtas įrengti gyvenamasis namas	kareivių gyvenimui	74,2	48	grindys ištrintos, sienos blo-gai įrengtos, persiėviečia	Ramanauskas Aleksas	Kauno g.	1936-06-01
14.	Sekv. akt. nr. 12046 1935-10-19	klėtis	kuopos sandėliui	30,20	12,00		Mozinteris Motelis	S. Šimkaus 29	
15.	Sekv. akt. nr. 17 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	9,9	6,4	suskilę stiklai	Steponavičienė Liudvika	S. Šimkaus 74	
16.	Sekv. akt. nr. 12040 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	22,8	13,68	suskilę stiklai	Bermanas Majeris	S. Šimkaus 50	1936-03-01
17.	Sekv. akt. nr. 12041 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	9,3	6	suskilę stiklai	Evinas Izraelis	S. Šimkaus 74	1936-03-28
18.	Sekv. akt. nr. [neįskaitomas] 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	18	11,7		Safronickas Jonas	S. Šimkaus 28	

Sekvestro aktų sąrašas								
Nr.	Sekvestro akto nr. ir data	Sekvestruojamas turtas	Sekvestravimo tikslas	Plotas, kv. m.	Nuoma, litais	Trūkumai	Savininkas (-ė)	Sekvestro nuėmimo data
19.	Sekv. akt. nr. [neįskaitomas] 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	18,00	11,7		Vilkavičius Antanas	1935-12-09 28
	Sekv. akt. nr. [neįskaitomas] 1935-10-23	1 gyv. kambarys	kareivių gyvenimui	20,0	13	suskilę stiklai	Steponavičienė Liudvika	1935-12-09 16
20.	Sekv. akt. nr. [neįskaitomas] 1935-11-01	1 gyv. kambarys	ligoninės apkrečiamam skyriui	15,00	9,50		Mejeris Ganzas	1935-12-10 62
21.	Sekv. akt. nr. 1935-12-09						Mezinteris Motelis	S. Šimkaus 116
22.	Sekv. akt. nr. 2769 1936-07-14	pašiūrė	sandėliui	9,9	1,40	kiauras stogas	Veicmanas Dovydas	S. Šimkaus 48

Sekvestro panaikinimo aktų sąrašas				
Nr.	Sekvestro panaikinimo akto nr. ir data	Sekvestruotas turtas	Savininkas	Sekvestro panaikinimo data
1.	Sekvestro panaikinimo aktas nr. 958 1935-03-01		Mozinteris Motelis	S. Šimkaus 27 1936-03-01
2.	Sekvestro panaikinimo aktas nr. 958 1935-12-09	1 gyv. kambarys	Ovsianka Benadas	1935-12-09

Todreso. Karininkų ir puskarininkų lėšomis išlaikomų ramovių-klubų patalpos taip pat buvo nuomojamos iš Seredžiaus gyventojų. 1935 m. gruodžio 4 d. Seredžiaus įgulos karininkų susirinkime buvo nutarta įsteigti įgulos ramovę, jos šeimininku ir „bibliotekoriumi“ buvo išrinktas j. ltn. Paradnikas, nuspręsta užsiprenumeruoti laikraščių, įsigyti kėdžių, stalų, radijo aparatą ir bufetą už 1 363 Lt¹⁹. Seredžiaus įgulos karininkų ramovė įsikūrė iš Jono Nagreckio už 60 Lt per mėnesį išsinuomotame bute (S. Šimkaus g. 41 name)²⁰. 1936 m. sausio 3 d. Seredžiaus įgulos civilių tarnautojų ir puskarininkų ramovė įsikūrė iš N. Todreso už 60 Lt per mėnesį išsinuomotame bute S. Šimkaus g. 113²¹. Praėjus metams, 1936 m. rugpjūčio 9 d. civilių ir puskarininkų ramovė persikėlė į namą adresu S. Šimkaus g. 18, kuris buvo išnuomotas iš Mato Džemedžionio už 56 Lt per mėnesį²².

Kartu su 3 PP II batalionu Seredžiuje buvo dislokuoti ir 2 AP II artilerijos grupės kariai, kurių 1939 m. buvo 52²³. Istorinių šaltinių, detaliau nušviečiančių šio dalinio įsikūrimą, surasti nepavyko, tačiau galima konstatuoti, kad artileristai naudojosi penkiais trobesiais, kuriuose buvo įrengtos arklidės, pabūklų garažas, amunicijos ir pašaro sandėliai²⁴. Šiose patalpose buvo gana prastos sąlygos laikyti ginklus ir ekipuotę, kadangi pavasarį trobesiai „atrodė drėgni, kaip rūšiai“²⁵. Kiek galime suprasti iš publikacijos *Kario* žurnale, dar prieš kariams apsigyvenant kareivinėse, miestelyje buvo įrengta karių krautuvė, kurioje prekės buvo trečdaliu pigesnės negu kitur, tačiau šia parduotuve buvo leidžiama pasinaudoti tik šauliams²⁶.

Nors karių ir visuomenės santykius detaliau atspindinčių šaltinių nėra daug, vis dėlto fragmentiški duomenys liudija, kad Seredžiaus miestelėnų namuose apsigyvenę kariai neišvengiamai buvo įtraukti į socialinį miestelėnų gyvenimą, todėl jie tapdavo girtuokliavimo, muštynių lazdomis ir peiliais, pasilinksminimų ir šokių vakarų dalyviais, liudininkais arba drausmintojais²⁷.

19 Seredžiaus įgulos karininkų susirinkimo protokolas, 1935-12-04, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 7.

20 Sutartis, 1936-01-15, in: *Ibid.*, l. 63.

21 Nuomos sutartis, 1936-10-03, in: *Ibid.*, l. 56.

22 Nuomos sutartis, 1936-09-09, in: *Ibid.*, l. 95.

23 II Artilerijos pulko taikos etatai, 1939-06-01, in: LCVA, f. 528, ap. 1, b. 529, l. 1.

24 Raportas ūkio viršininkui, 1937-03-17, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 85.

25 II Artilerijos pulko ūkio viršininko raportas, 1937-05-08, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 401, l. 86.

26 „Kariai yra mandagūs“, in: *Karys*, 1936, nr. 30 (905), p. 736.

27 Kvotos protokolas, 1935-11-28, in: LCVA, f. 528, ap. 1, b. 365, l. 2.

Kareivinių miestelis – modernaus gyvenimo standarto pavyzdys

Seredžiaus kareivinės buvo statomos Krašto apsaugos ministerijos sklype, kuris buvo suformuotas iš žemės reformos metu „išparceliuotų“ Belvederio ir Seredžiaus dvarų, bei Seredžiaus bažnyčios žemėse²⁸. Karo butų valdybos statomų kareivinių plotas užėmė 37,45 ha²⁹. Pulko šaudyklai reikalingas 1,5 ha pievos plotas buvo išsinuomotas iš Belvederio aukštesniosios pienininkystės mokyklos, tačiau sutartyje nurodyta, kad šaudykla bus naudojama tik pievai užšalus, kitaip tariant, žiemos mėnesiais³⁰, kad nebūtų sutrikdytas gyvulių ganymas. Iš viso Seredžiaus įgulos reikmėms buvo panaudota 38,95 ha žemės, o viso Seredžiaus miestelio plotas, 1940 m. duomenimis, buvo 126 ha³¹. Tai reiškia, kad karinis miestelis užėmė apie trečdalį Seredžiaus miestelio teritorijos, o ilgainiui jame įsikūrė apie 350–400 karių, kurie sudarė apie 20 proc. miestelio gyventojų.

Kareivinių statybos projekte buvo nurodyta, kad Seredžiuje bus statoma dvejų didelės kareivinės, valgykla-klubas, ligoninė, trys gyvenamieji namai karininkams, šeši gyvenamieji namai puskarininkiams, skalbykla, keturi maisto sandėliai-rūsiai, arklidės, kalvė, pašaro sandėlis, du amunicijos sandėliai, trys kapsulių sandėliai³², iš viso 25 pastatai. Seredžiaus kraštotyrininkų duomenimis, iki Antrojo pasaulinio karo buvo pastatytos vienos trijų aukštų mūrinės kareivinės, ligoninė, karininkų gyvenamasis namas, puskarininkų gyvenamasis namas, du rūsiai, skalbykla, valgykla, daboklė, elektrinė, sargų postas, kalvė, sandėliai, klojimas³³. Nepaisant kraštotyrininkų surinktų duomenų, architektūros istorikai pabrėžia, kad „kiek tiksliai pastatų buvo pastatyta – duomenų nerasta“³⁴. Šiuo tyrimu galime patvirtinti, kad Seredžiuje buvo pastatytos kareivinės, ligoninė, valgykla, skalbykla ir elektrinė (3, 4 il.).

Seredžiaus įgulos kariai į naujai pastatytas kareivines iš miestelio persikėlė 1936 m. liepos 6 d. Tądien spaudos žinutėje su džiaugsmu pabrėžta, kad naujos kareivinės „moderniškos ir gerai įrengtos“³⁵. Karių gyvenamieji kambariai dideli, erdvūs ir saulėti, visuose juose įvesta elektra, nors iš tikrųjų tai dar nebuvo iki galo padaryta. Taip pat buvo akcentuojama, kad gražiai įrengta bataliono ligoninė, kurios

28 Žemės sklypo nr. 5 aprašymas, 1936-02-29, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 254, l. 1.

29 N. Steponaitytė *et al.*, 2015, p. 241.

30 Sutartis, 1936-02-10, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 70.

31 R. Čepas, 2003, p. 174.

32 N. Steponaitytė *et al.*, 2015, p. 241.

33 *Ibid.*, p. 242.

34 *Ibid.*

35 „Naujos Seredžiaus ir Kupiškio įgulų kareivinės“, in: *Trimitas*, 1936, nr. 29 (814), p. 697.

3 il. Seredžiaus kareivinės, XX a. 4 deš. (?)

Fot. nežinomas / Lietuvos centrinis valstybės archyvas, P-08580

visos palatos saulėtoms, jose įtaisytos elektros lempos su dideliais apskritais gaubtais, o silpniesiems ligoniams įtaisyti skambučiai, vonios ir dušas³⁶.

Seredžiaus kareivinės buvo priduktos 1939 m., o iki tol vyko kareivinių statybos ir infrastruktūros tobulinimo bei aplinkos tvarkymo darbai. Štai bataliono skalbykla buvo pastatyta 1936 m. pabaigoje³⁷, tačiau kada tiksliai pradėjo veikti, lieka neaišku, kadangi 1937 m. pavasarį dar nebuvo įrengta skalbimo-virimo mašina ir padidintas garo katilas³⁸. 1936 m. liepos 24 d. Seredžiaus įgulos patalpoje atidaryta karių skaitykla, kurioje buvo įvairių žaidimų: šachmatų, šaškių, domino³⁹.

1937 m. naujajame kareivinių miestelio įgulos budėtojo kambaryje buvo įrengtas radijo aparatas, iš kurio buvo transliuojama į garsikalbius, esančius kuopų klasėse, valgykloje, karininkų valgykloje ir ligoninės didžiojoje palatoje⁴⁰, o kariuomenės įguloje įrengta centrinė telefono stotis. 1939 m. rudenį karo tar-

36 S. v. p. Grigorius, „Persikėlėme į modernišką kareivinę“, in: *Karys*, 1936, nr. 28 (903), p. 695.

37 Raportas ūkio viršininkui, 1937-01-02, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 2.

38 Raportas ūkio viršininkui, 1937-03-11, in: *Ibid.*, l. 33.

39 S. v. p. Grigorius, „Jau turime skaityklą“, in: *Karys*, 1936, nr. 31 (906), p. 754.

40 Eil. K-nas, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1937, nr. 45 (973), p. 1293.

4 il. Seredžiaus kareivinių statinys, XX a. 4 deš.

Fot. Vladas Grigoras / Lietuvos centrinis valstybės archyvas, P-04872

nybos pakartojimo pratimus atlikęs menininkas Vladas Norkus ant kareivinių sienos nupiešė didžiulį Vytauto Didžiojo paveikslą⁴¹ ir paminklinę lentą, skirtą pulko žuvusiems kovose dėl Nepriklausomybės kariams, kuri papuošė vienos iš II bataliono kuopų salę⁴², įgulos dalinių būstinės taip pat buvo papuoštos įvairiais karių šūkais⁴³. Simbolinis kareivinių apipavidalinimas – pulko šefo, šiuo atveju Vytauto Didžiojo, atvaizdas ir Nepriklausomybės kare žuvusiems kariams skirtos paminklinės lentos – buvo taikomas visuose kariniuose daliniuose. Tenka pabrėžti, kad Seredžiaus miestelis liko Nepriklausomybės karo nuošalyje, todėl minėtieji valstybingumo ženklai simboliškai susiejo kareivines ir Seredžiaus miestelį su Lietuvos valstybės atkūrimu ir jos nepriklausomybės iškovojo naratyvu. 1939 m. *Karyje* rašyta, kad įgulos rajonas buvo gražinamas, keliai apsodunami medeliais, o rajono ribos – eglaitėmis⁴⁴.

41 „Seredžiaus įgulos kareivinės“, in: *Karys*, nr. 2, 1939, p. 64.

42 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1938, nr. 46 (1014), p. 1325.

43 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 8 (1028), p. 264.

44 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 56 (1076), p. 1407.

Nepaisant naujai pastatytų kareivinių ir akivaizdžiai pagerėjusių karių gyvenimo sąlygų, gyvenimo modernumas naujose kareivinėse buvo gana proziškas, kitaip tariant, modernumas miestelyje susidūrė su socialinėmis ribomis. 1936 m. gruodžio 19 d. Seredžiaus įgulai buvo uždrausta „kol nebus sutvarkyta“ naudotis vandentiekiu, kadangi kariams naudojantis kanalizacija užsikimšdavo vamzdžiai. Įgulos vado draudimas galiojo išvietėms ir prausykloms kareivinėse, virtuvėje ir ligoninėje⁴⁵, kas reiškia, kad buvo uždrausta naudotis tualetais ir prausyklomis praktiškai visose gyvenamosiose patalpose. Analogiška situacija pasikartojo ir 1937 m. Atsakomybė už šiuos veiksmus gulė ant karių pečių, kurie veikiausiai nemokėdami naudotis tualetais primesdavo į kanalizaciją batų šepėčių, skudurų, kuriais buvo plaunamos grindys ar valomi ginklai⁴⁶. Kareivinėse, valgykloje ir ligoninėje taip pat buvo įvestas centrinis šildymas ir kanalizacija, tačiau miestelėnai skundėsi, kad vanduo, ištekančias iš kanalizacijos į upelį, yra dvokiantis ir teršias Dubausio upelį. Patikrinus kanalizaciją paaiškėjo, kad vanduo iš kanalizacijos išbėga švarus⁴⁷. Kanalizacijoje buvo įrengtas septikas⁴⁸, kuris veikiausiai sėkmingai atliko savo funkciją filtruodamas kanalizacijos vandenį. 1939 m. batalionas turėjo problemų su vandeniu: buvo išgręžtas 125 m artezinis šulinys, tačiau vanduo nebuvo pasiektas, todėl reikėjo organizuoti kito artezinio šulinio gręžimą. Kad susidariusi problema kaip nors būtų išspręsta, į kareivines pradėtas tiekti vanduo iš Dubysos upės, tačiau jis buvo užterštas ir netinkamas vartoti, o geriamas vanduo buvo vežamas iš apylinkių šulinių⁴⁹. Negana to, šulinių vanduo buvo kietas ir sunkiai tiko baltiniams skalbti, todėl jam minkštinti buvo naudojama soda⁵⁰.

Kartu su kareivinėmis buvo pastatyta elektros stotis, kuri 1940 m. veikė tik 10 valandų per parą. Dėl to batalionas turėjo rimtų nepatogumų: kareivinėms trūkdavo vandens, baltiniai būdavo skalbiami tik vakarais ir tik tomis valandomis, kai buvo tiekiama elektra. Vėlai naktį kareivinės buvo apšviečiamos žibalinėmis lempomis. 1938 m. lapkričio 7 d. pulko vadas raportu kreipėsi į I pėstininkų divizijos štabą, prašydamas leisti, kad elektros stotis veiktų visą parą⁵¹.

Epizodiniai šaltiniai nurodo, kad naujos kareivinės iki galo netenkinio bataliono poreikių. Antai 1937 m. įkurtas 3 PP II bataliono karvelynas buvo įrengtas buvusio

45 Įsakymas Seredžiaus įgulai, 1936-12-19, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 189, l. 97.

46 Raportas bataliono vadui, 1937-11-21, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 271.

47 Seredžiaus įgulos viršininkas, 1937-10-12, in: *Ibid.*, l. 198.

48 V. Jokubauskas, 2023, p. 202.

49 G. Surgailis, 2013, p. 131.

50 Raportas ūkio viršininkui, 1937-07-14, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 156.

51 G. Surgailis, 2013, p. 123.

Seredžiaus dvaro statinio, kurio apačioje buvo laikomi 2 AP II grupės ginklai ir ten išliko iki 1940 m., palėpėje⁵². Seredžiaus įgulos karininkų ir puskarininkų ramovės net ir pastačius naujas kareivines liko miestelyje išsinuomotuose butuose.

Kareivinių miestelis ir jo nauji architektūros ir higienos standartai darė įspūdį miestelėnams ir apylinkių gyventojams. *Kario* žurnale buvo rašoma, kad „kariai savo darbštumu papuošė Seredžiaus miestelį, užtat žmonės džiaugiasi tuo“⁵³. Karinėje spaudoje buvo akcentuojama, kad aplinkiniai žmonės ateina atlankyti karių būstinės ir stebisi, kad viskas taip gražiai atrodo⁵⁴. Pasigrožėti moderniomis kareivinėmis į Seredžių atvykdavo šaulių ir karių ekskursijos. Štai 1936 m. Šakių šaulių rinktinės Lekėčių ir Kuro būriai apsilankė Seredžiaus įguloje, kur apžiūrėjo gražias, „moderniškas kareivines“, susipažino su įvairiais ginklais, pabūklais⁵⁵. 1938 m. garlaiviu į pajūrį vykusį karių grupę aplankė Seredžiaus kareivines, grožėjosi įgulos sodu⁵⁶. Modernios kareivinės tapo savotišku magnetu, nors ribotai, vis dėlto traukusiu ekskursijas į miestelį.

Galimybė valsčiaus keliams, elektrai ir ugniagesiams

Kitas svarbus aspektas, keitęs Seredžiaus valsčiaus kraštovaizdį, buvo su Seredžiaus įgulos įsikurdimu pagerėjusi valsčiaus kelių būklė ir naujų kelių atsiradimas. Kaip rašyta *Karyje*, „kur dabar stovi karių įgula, buvo smėlynai, blogi keliai ir kitokia netvarka, tačiau dabartiniu metu – apsigyvenus kariams viskas pakitėjo. Kur buvo smėlėti keleliai, dabar gražiai žvyru išpilti ir padabinti.“⁵⁷ Tarpukario karinėje spaudoje kelių būklės pagerėjimas buvo siejamas su kariuomenės įgulos įsikūrimu Seredžiuje, tačiau archyviniai šaltiniai leidžia kur kas tiksliau apibrėžti minėtų pokyčių mastą.

1938 m. organizavus viešuosius darbus buvo išgrįsta 380 m gatvės į kariuomenės šaudyklą⁵⁸. Statybinės medžiagos, akmenys ir žvyras šios gatvės tvarkymo darbams buvo pristatomi pasitelkus seniūnijų talkas, kas reiškia, kad su pulko poreikiais susijusių kelių priežiūra ir tiesimas buvo valsčiaus gyventojų pareiga. Štai Kauno apskrities viršininkas nurodė Seredžiaus gyventojams pristatyti akmenis, žvyrą ir

52 *Ibid.*, p. 111.

53 „Kariai yra mandagūs“, in: *Karys*, 1936, nr. 30 (905), p. 736.

54 Juozas Astrauskas, „Kariai viską tvarko pavyzdinčiai“, in: *Karys*, 1936, nr. 25 (900), p. 624.

55 J. Būga, „Šaulių ekskursija Seredžiaus įguloje“, in: *Karys*, 1936, nr. 34 (909), p. 831.

56 S. p. Grigorius, „Karių ekskursija aplankė Seredžių“, in: *Karys*, 1938, nr. 24 (992), p. 697.

57 Juozas Astrauskas, „Kariai viską tvarko pavyzdinčiai“, in: *Karys*, 1936, nr. 25 (900), p. 624.

58 R. Čepas, 2003, p. 175.

vamzdžius keliui Seredžius–Čekiškė žvyruoti⁵⁹. Šis vieškelis turėjo didelės reikšmės Seredžiaus įgulai, kadangi jis jungė Seredžiaus įgulą su Kėdainiuose dislokuotais 3 PP ir 2 AP štabais ir ten esančiais daliniais. 1937 m. Susisiekimo ministerijos numatomo plentų tinklo žemėlapyje kelias Seredžius–Čekiškė–Kėdainiai nurodytas kaip valstybinės reikšmės plentas⁶⁰, o iki tol jis buvo įtrauktas tik į svarbesnių vieškelių žemėlapi⁶¹. 1938 m. buvo nutiestas I rūšies vieškelio Seredžius–Čekiškė 2 km ilgio ruožas⁶². Padidėjęs kelio statusas ir pats jo tiesimas pagerino susisiekimą su Seredžiaus miesteliu, kuris ilgą laiką buvo pasiekiamas keliu Kaunas–Jurbarkas, be to, atsirado nauja jungtis su Žemaičių plentu.

3 PP II bataliono kariai taip pat dalyvavo taisant Seredžiaus valsčiaus kelius. 1937 m. gegužės 19 d. įsakyme nurodyta, kad kariai privalėjo taisyti 347 m ilgio II rūšies vieškelio ruožą, kuris buvo nutolęs 3,5 km nuo kareivinių rajono, už 867,5 Lt sumą, kuri buvo asignuota iš pulko biudžeto⁶³. Minėti duomenys perša mintį, kad Seredžiaus įgulos atsiradimas keitė kelių reikšmę apskrityje, gerino susisiekimą su Seredžiaus miesteliu, o kariuomenės daliniai padėjo valsčiui tvarkyti kelius ir finansavo jų tvarkymą, tačiau valsčių prievolė tvarkyti kelius, kurie buvo reikalingi įgulos susisiekimui užtikrinti, niekur neišnyko. Naujos susisiekimo jungties Seredžiuje ir kelių būklės pagerėjimas nepagerino viešojo transporto susisiekimo su miesteliu, kuris buvo pasiekiamas autobusu, kursavusiu maršrutu Kaunas–Jurbarkas–Smailinkai, ir garlaiviu Kaunas–Jurbarkas, atvykdavusiais po tris kartus per dieną⁶⁴.

1936 m. kartu su Seredžiaus įgulos kareivinėmis buvo statoma ir elektros stotis, kuri turėjo tiekti elektros energiją miestelio reikalam. Tačiau Seredžiaus savivaldybė savo lėšomis turėjo įrengti tinklą ir mokėti Krašto apsaugos ministerijai už sunaudotą energiją po 65 ct/kWh. Gavusi karo butų valdybos pasiūlymą, Seredžiaus valsčiaus taryba sudarė komisiją, kuriai vadovavo valsčiaus viršaitis Stasys Beniulis, o ją sudarė valsčiaus tarybos nariai Izraelis Choroščanskis ir Bernardas Gaižauskas. Komisija turėjo išstudijuoti galimybes aprūpinti Seredžiaus miestelį elektra⁶⁵. Sunku nustatyti, ar minėtoji komisija realiai svarstė Karo butų valdybos pasiūlymą ir ieškojo galimybių įvesti elektrą, tačiau 1937 m. elektra buvo įvesta į

59 Seredžiaus valsčiaus viršaitis Kauno apskrities viršininkui, 1938-06-17, in: LCVA, f. 402, ap. 2, b. 1769, l. 7.

60 Lietuvos Respublikos numatomo plentų tinklo žemėlapis, in: LCVA, f. 386, ap. 1, b. 939, l. 4.

61 Lietuvos Respublikos tiltų, plentų ir svarbesnių vieškelių žemėlapis, in: LCVA, f. 386, ap. 1, b. 939, l. 5.

62 R. Čepas, 2003, p. 175.

63 Raportas ūkio dalies viršininkui, 1937-05-10, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 137.

64 *Kišeninis kelionių vadovas 1935–1936*, Klaipėda: Rytas, 1935, p. 15, 20.

65 Seredžiaus valsčiaus tarybos posėdžio protokolas, 1936-09-03, in: LCVA, f. 402, ap. 2, b. 886, l. 34.

Seredžiaus įgulos karininkų ramovę, o nutiesus elektros liniją į ramovę, keletas karininkų pareiškė norą įsivesti elektrą į savo butus ir įsirengti skaitiklius⁶⁶.

Kiek leidžia nustatyti Seredžiaus valsčiaus tarybos protokolai, 1939 m. vėl grįžta prie elektros įvedimo miestelyje klausimo. Viršaitis Stasys Butkus pranešė tarybos nariams, kad Seredžiaus miestelio apšvietimui būtinai reikalinga elektros šviesa, argumentuodamas, kad tuo metu buvo žibalo trūkumas. Pasak viršaičio, Karo butų valdyba sutiko išnuomoti elektros stotį Seredžiaus savivaldybei mokant 60 ct/kWh. Miestelio įgalioti asmenys pateikė gyventojų pasižadėjimą surinkti savivaldybei 1 800 Lt elektros tinklo įrengimo išlaidoms. Tačiau minėtas pasižadėjimas užtikrino tik dalį elektros tinklui įrengti reikalingos 5 000 Lt sumos, todėl buvo nutarta paversti viršaičiui išsiaiškinti galimybes pasiskolinti 4 000 Lt Taupomojoje valstybės kasoje 10 metų laikotarpiui⁶⁷. Išsiaiškinęs finansavimo skolintais pinigais galimybes, Butkus priėjo prie išvados, kad tokia paskola būtų nuostolinga, o už elektrą gaunamos pajamos nepadengtų paskolos palūkanų, kadangi elektros vartojimas žiemos mėnesiais (spalį–kovą) generuotų 80 Lt pelną, o vasarą (balandį–rugsėį) būtų nuostolingas. Dėl šios priežasties buvo susilaikyta nuo elektros tinklo įrengimo Seredžiaus miestelyje⁶⁸. Akivaizdu, kad dėl miestelio gyventojų menko finansinio pajėgumo nepavyko pasinaudoti kareivinių miestelyje pastatyta elektrine.

Lietuvos kariuomenės iniciatyva Seredžiaus įguloje buvo suformuota ugniagesių komanda. Kaip atskleidžia 3 PP vado įsakymas, 1936 m. Seredžiaus įgulos ugniagesių komandos viršininku buvo paskirtas j. lt. Adolfas Gerulis, kuris buvo baigęs ugniagesių kursą, o jo komandą sudarė 25 puskarininkiai ir kareiviai⁶⁹. Tai buvo vienintelė ugniagesių komanda Seredžiuje, kurios „paslaugomis“ galėjo naudotis Seredžiaus miestelio ir apylinkių gyventojai. Pastebėję gaisrą, kilusį Seredžiaus miestelyje arba įguloje, gyventojai turėjo kreiptis į įgulos budėtoją, šis privalėjo pasiųsti ugniagesių komandą. Jeigu gaisras kildavo Seredžiaus apylinkėse, įgulos budėtojas privalėdavo atsiklausti įgulos viršininko, ar galima siųsti ugniagesių komandą. Ugniagesių komanda turėjo būti iššaukiama pasinaudojant sirena⁷⁰. Seredžiaus įguloje kasdien budėjo aštuoni arkliai ir vežikai vandens siurbliui ir gesinimo įrankiams vežti⁷¹. 1939 m. rugsėjo mėn. Vokietijai įsiveržus į Lenkiją ir prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Seredžiaus birutietės įsteigė ugniagesių

66 Raštas Karo butų valdybos viršininkui, 1937-12-23, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 358.

67 Seredžiaus valsčiaus tarybos posėdžio protokolas, 1939-11-09, in: LCVA, f. 402, ap. 2, b. 886, l. 23.

68 Raštas Kauno apskrities viršininkui, 1939-12-11, in: *Ibid.*, l. 28.

69 Įsakymas Seredžiaus įgulai, 1936-12-11, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 189, l. 93.

70 *Ibid.*

71 S. p. Grigoras, „Pertvarkyta ugniagesių komanda“, in: *Karys*, 1937, nr. 1 (928), p. 23.

talkininkų būrį, kurį sudarė penkios karininkų ir dešimt puskarininkų žmonių, bei ruošėsi pakeisti vyrus, jeigu šie būtų pakviesti karo tarnybon⁷².

Seredžiaus įgulos ugniagesiai ne kartą kovojo su gaisrais valsčiuje. Štai 1939 m. komanda gesino degantį namą Moliškių kaime⁷³. Gaisrus Seredžiaus apylinkėse gesino ne tik ugniagesių komanda, tam buvo pasitelkiama ir karių pagalba. Štai 1938 m. laikinai Čekiškėje apsisitoję Seredžiaus įgulos daliniai gesino gaisrą miestelyje⁷⁴.

Miestelėnai – prekių tiekėjai ir paslaugų teikėjai

Istoriografijoje teigiama, kad pastačius kareivines Seredžiuje „ne tik pagerėjo tų įgulų karių gyvenimo sąlygos, bet ir pačių miestelių vaizdas žymiai pagražėjo, jau nekalbant apie turimą materialinę naudą iš stovinčių įguloje karių“⁷⁵. Egzistuojanti istoriografija palieka nemenką erdvę miestelėnų gaunamos materialinės naudos ištyrimui. Kaip rodo mūsų tyrimas, miestelėnai buvo aktyvūs paslaugų kariuomenės daliniui teikėjai.

1936 m. Seredžiaus miestelio gyventojas Stasys Januška sudarė sutartį, kuria įsipareigojo valyti bataliono skalbyklos, ligoninės, dirbtuvių, virtuvių ir kareivinių kaminus. Už šias paslaugas jam buvo mokama 12 Lt per mėnesį atlyginimas⁷⁶. 3 PP taip pat pasirašė sutartį su Jonu Vasiliausku dėl kanalizacijos, šiukšlių dėžių ir duobių valymo ir išgabenimo iš pulko nuomojamų trobesių bei sklypų⁷⁷. Tais pačiais metais Ona Džemedžionienė ir Ona Ovsiankienė pasirašė sutartį dėl Seredžiaus įgulos karių skalbinių (marškinių, kelnų, paklodžių, autų, rankšluosčių, užvalkalų, chalātų, kepuraičių, prijuosčių ir palaidinių) skalbimo⁷⁸. Pastačius bataliono skalbyklą buvo paskelbtas naujas konkursas skalbimo paslaugų teikėjams. Konkurse buvo gauti keturi pasiūlymai teikti šias paslaugas, kas rodo nemenką miestelėnų susidomėjimą, o konkurse nugalėjo Ramanauskaitės pasiūlymas⁷⁹.

Miestelio gyventoja Ona Kašakauskienė dirbo liktinių ir puskarininkų ramovės šeimininke⁸⁰. Kiek vėliau, 1939 m., šios ramovės bufetas buvo išnuomotas Emilijai

72 V., „Seredžiaus birutininkės“, in: *Kardas*, 1939, nr. 19 (321), p. 492.

73 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 31, p. 922.

74 „Seredžiaus kariai išgelbėjo Čekiškę“, in: *Karys*, 1938, nr. 38 (1006), p. 1068.

75 R. Narvydas, 2003, p. 196.

76 Sutartis, 1936-01-14, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 61.

77 *Ibid.*, l. 62.

78 Sutartis, 1936-05-01, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 86.

79 Raštas ūkio viršininkui, 1937-01-22, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 24.

80 Seredžiaus įgulos vado raštas, 1940-04-26, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 495, l. 13.

Mickevičienei⁸¹. 1937 m. ramovė sudarė sutartį su alaus bravoru „Gubernija“, pagal kurią išipareigojo pirkti alų tik iš minėto bravoro⁸², o alaus gabenimo paslaugas atliko Seredžiaus gyventojas N. Todresas⁸³. Įgula miestelyje taip pat ieškojo dirbtuvių, kuriose būtų atliekami staliaus, račiaus ir kalvio darbai, taisant įgulos gurguoles, tačiau miestelyje tokių amatininkų nerado⁸⁴. Tai rodo miestelėnų amatininkų ribotumą ir nepakankamą kvalifikaciją teikti kad ir paprastas paslaugas kariuomenės daliniams.

2 AP II artilerijos grupė supirkinėjo iš apylinkės gyventojų pašarą ir šiaudus pakratams⁸⁵. 1936 m. liepą 3 PP II batalionas pardavė Samueliui Karnauskui ir Mejerui Linkovskiui įgulos sode užderėjusį derlių už 900 Lt⁸⁶. Tos pačios vasaros pabaigoje šešioms savaitėms Pranui Šimanskui buvo išnuomota įgulos aikštė ganyklai, kurioje buvo ganoma 19 karvių. Rikiuotės aikštės nuomos mokestis buvo apskaičiuotas nuo vienos karvės mokant 4,5 Lt⁸⁷. 1937m. Šimanskiui buvo parduoti arklių kaulai, odos ir mėslos⁸⁸.

Miestietiško švietimo ir kultūros inkliuzai Seredžiuje

Seredžiaus įgulos propagauta kultūrinė ir šviečiamoji veikla buvo kokybiškai naujas etapas miestelio gyvenime ir labiau atspindėjo miestietiškojo gyvenimo nei miestelio tradicijas. Kitaip tariant, įnešė į miestelio gyvenimą miestieškojo dinamizmo ir plėtė miestelio gyventojų akiratį. Karininkų ir puskarininkų bei Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos pastangomis buvo rengiamos paskaitos, teatro vaidinimai, koncertai, literatūros vakarai ir sporto pasirodymai, naują pobūdį įgavo valstybinių švenčių minėjimai.

Įgulos karininkų ir karių ryšiai su valsčiuje veikusiomis švietimo ir kultūros institucijomis užsimezgė vos tik kariams apsigyvenus miestelyje. Krašto apsaugos ministrui sutikus, jau nuo 1935 m. bataliono karių dvasiniais reikalais rūpinosi kunigas Klemensas Šovys, kuris buvo ir Seredžiaus Šv. Jono Krikštytojo parapijos klebonas⁸⁹. Gana glaudūs ryšiai buvo užmegzti su Belvederio aukštesniąja pieni-

81 Sutartis, 1939-01-01, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 495, l. 45.

82 Sutartis, 1936-11-13, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 101.

83 Seredžiaus įgulos viršininko raštas, in: *Ibid.*, l. 100.

84 Raportas ūkio viršininkui, 1937-08-23, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 168.

85 Raportas pulko vadui, 1937-06-21, in: LCVA, f. 528, ap. 1, b. 436, l. 9.

86 Sutartis, 1936-07-06, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 128, l. 89.

87 Sutartis, 1936-07-27, in: *Ibid.*, l. 91.

88 Raportas ūkio viršininkui, 1937-06-05, in: LCVA, f. 516, ap. 1, b. 257, l. 140.

89 R. Narvydas, 2003, p. 196.

ninkystės mokykla. Pavyzdžiui, 1936 m. kovą įgulos karių ekskursija lankėsi pienininkystės mokykloje, o tų pačių metų balandį šios mokyklos šaulių būrys aplankė Seredžiaus įgulą⁹⁰.

Seredžiaus įgulos salė buvo vienintelė erdvi salė apylinkėje, joje kariai ir svečiai, daugiausia apylinkių jaunimas, galėjo laisvai pašokti ir pažaisti, todėl ji tapo svarbiausių vietos kultūrinių renginių ir paskaitų vieta. 1936 m. liepos 11 d. čia buvo surengtas viešas vakaras kareivinių atidarymo proga⁹¹. 1936 m. lapkričio 15 d. salėje vyko viešas vakaras, kuriame artilerijos pulko kariai vaidino dramą *Prakeikti pinigai* ir komediją *Žioplų Jonas*⁹². 1939 m. minint Motinos dieną salėje įvyko iškilmingas pokylis, kuriame Padubysio mokyklos mokiniai atliko meninę dalį, buvo sakomos sveikinimo kalbos, šaulė P. Danaitienė skaitė paskaitą apie tautinius drabužius, grojo dūdų orkestras, kareivinėse suvaidinta komedija *Nenoriu Jurgio*⁹³. 1938 m. įgulos kariai Lietuvos ir Tautos vado garbei suvaidino Petro Gruodžio dramą *Čia mano Tėvynė*. Pabrėžta, kad susidomėjimas vakaru buvo didelis ir apsilankė daug žmonių⁹⁴. 1939 m. surengtas viešas vakaras, kurio metu suvaidinta komedija *Melchijoras Putelė medžiotojas*⁹⁵.

1940 m. karininkų ramovės patalpose buvo surengtas pirmasis literatūros vakaras miestelyje: skaityti savo kūrinių buvo pakviesti aviacijos kapelionas Stasius Būdavas, ats. j. lt. K. Zupka ir tuo metu pirmąją poezijos knygą *Akys pro vėduoklę: lyrika* išleidusi jauna rašytoja Kotryna Grigaitytė⁹⁶.

Kariuomenė buvo aktyvi valstybinių švenčių ir minėjimų organizatorė, tačiau ir ji pati tapdavo patriotinių iniciatyvų priežastimi. Seredžiuje vykusios šventės pasižymėjo visuomenės ir kariuomenės bendryste bei militaristiniais akcentais. 1936 m. rugsėjo 27 d. iš kariuomenės manevrų grįžtančią Seredžiaus įgulą prie Dubysos tilto pasitiko gana daug miestelėnų, karius vedusiam kpt. Gintautui visuomenės vardu buvo įteiktos gėlių puokštės, o atsargos lt. Nasvytis pasakė trumpą kalbą⁹⁷. 1937 m. rugpjūčio 19 d. Seredžiaus visuomenė entuziastingai išlydėjo per miestelį žygiuojantį 3 dragūnų pulką, o rugpjūčio 20 d. prie vartų vėl sveikino iš poligono grįžusius įgulos

90 S. v. p. Grigorius, „Aplankė Belvederio mokyklą“, in: *Karys*, 1936, nr. 14 (889), p. 348; S. v. p. Grigorius, in: *Karys*, 1936, nr. 20 (895), p. 497.

91 S. v. p. Grigorius, „Karių salė – didžiausia Seredžiuje“, in: *Karys*, 1936, nr. 29 (904), p. 715.

92 S. v. p. Grigorius, „Pasisekęs vakaras“, in: *Karys*, 1936, nr. 47 (922), p. 1211.

93 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 19 (1039), p. 576.

94 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1938, nr. 46 (1014), p. 1325.

95 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 56 (1076), p. 1407.

96 „Rašytojai Seredžiaus įguloj“, in: *Karys*, 1940, nr. 19 (1099), p. 521.

97 J. Būga, „Gražiai pasitiko kariuomenę“, in: *Karys*, 1936, nr. 41 (916), p. 1039.

karius⁹⁸. 1938 m. birželį iš poligono grįžtančią įgulą Seredžiaus gyventojai pasitiko iškėlę vėliavas, su gėlėmis ir įrengę žalumynais ir šukiais papuoštus vartus⁹⁹. 1938 m. birželio 24 d. po pamaldų minia, kurią sudarė apie 4 000 žmonių, įgulai ir šauliams įteikė 18 šautuvų, kurie buvo nupirkti už visuomenės aukas¹⁰⁰. 1939 m. spalio 27 d. per įguloje sumontuotus garsiakalbius visuomenė ir kariai klausė administracinės linijos peržengimo transliacijos. Kitą dieną pulko vadas plk. lt. Namajuška skaitė paskaitą „Vilnius – Lietuvos lopšys“, o spalio 29 d. įgula dalyvavo iškilmingose mišiose. Sostinės susigrąžinimui įamžinti buvo atidengta Vilniaus atminimo lentelė¹⁰¹. 1939 m. lapkričio 18 d. įguloje buvo minima Latvijos nepriklausomybės diena, o lapkričio 23 d. – Lietuvos kariuomenės diena, kurios metu įgula, šauliai, mokyklų atstovai dalyvavo mišiose, iškilmingame minėjime ir stebėjo pulko karių surengtą koncertinę dalį „šiupinį“¹⁰² (5 il.).

Renginiai plėtėsi ir į gretimus miestelius. Štai 1938 m. birželio 28 d. Veliuonoje buvo surengta Kariuomenės ir visuomenės šventė, kurioje dalyvavo Seredžiaus įgulos pėstininkų dalinys ir artilerijos baterija, šventės proga aukotos mišios, kariams buvo įteikta 20 šautuvų, surengtas karių, šaulių, organizacijų ir ūkininkų paradas, kurį priėmė įgulos vadovybė ir vyriausybės nariai¹⁰³.

Tarpukario karininkija buvo svarbi kūno kultūros ir sporto propaguotoja. Pavyzdžiui, 1936 m. Seredžiaus valsčiaus pradžios mokyklos mokiniai Motinos dienos proga įgulos rajone surengė sporto šventę¹⁰⁴.

Gana svarbus vaidmuo aktyvinant visuomeninį gyvenimą teko 1936 m. birželio 6 d. įsikūrusiam Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos Seredžiaus skyriui, kuris vienijo 14 birutiečių¹⁰⁵. Jų veikla daugiausia buvo nukreipta į socialinę globą ir šalpą bei moterų švietimą. Štai 1936 m. birutietės įgulos valgykloje suruošė Velykų stalą 220 Seredžiaus pradžios mokyklos moksleivių, įteikė jiems dovanas ir surengė pasilinksminimą¹⁰⁶ (6, 7 il.). 1939 m. jos taip pat surengė margučių šventę, kurioje dalyvavo apie 200 neturtingų vaikų¹⁰⁷.

98 S. p. Grigor, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1937, nr. 35 (962), p. 977.

99 Vl. Grigor, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1938, nr. 24 (992), p. 697.

100 S. psk. Grigor, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1938, nr. 26 (994), p. 746.

101 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 53 (1073), p. 1304.

102 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 56 (1076), p. 1407.

103 Gr. A. Titlius, „Seredžiaus įgula Veliuonoje“, in: *Karys*, 1938, nr. 27 (995), p. 771.

104 S. v. p. Grigor, „Motinos diena karių rajone“, in: *Karys*, 1936, nr. 19 (894), p. 467.

105 A. Jurevičiūtė, 2021, p. 192; V. Ružancovaitė, „Graži Seredžiaus birutininkių sukaktis“, in: *Kardas*, 1937, nr. 12 (266), p. 296.

106 S. v. p. Grigor, „Velykų stalas vaikučiams“, in: *Karys*, 1936, nr. 17 (892), p. 409.

107 L. Griauzdienė, „Seredžiaus birutininkės“, in: *Kardas*, 1938, nr. 9 (287), p. 227.

5 il. Lietuvos kariai žygiuoja Seredžiaus miestelio gatve, 1938–1939 m. Priekyje – 1-ojo husarų didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko pučiamųjų orkestras.

Fot. nežinomas / Vytauto Didžiojo karo muziejus, VDKM Fa 18394

Prieš šv. Kalėdas Seredžiaus birutietės šelpė neturtingas šeimas ir pasirūpino du vėžiu sergančius ligonius perkelti į prieglaudą Kaune. Jos taip pat svarstė įsteigti sekciją neturtingiems globoti ir šelpti, kuri turėjo būti remiama draugijos narių lėšomis, ir palaikė ryšius su žiemos pagalbos komitetu¹⁰⁸. Minima, kad birutietės nuolat šelpė dvi Seredžiaus šeimas¹⁰⁹. Prie pagalbos nepasiturintiems miestelio gyventojams prisidėjo ir kariai: 1939 m. sausį išmokant algas už gruodžio mėnesį jie aukojo žiemos pagalbai neturtingiesiems, o surinktos aukos buvo perduotos Seredžiaus valsčiaus savivaldybei¹¹⁰.

Birutietės buvo ir aktyvios viešųjų vakarų rengėjos. Štai 1937 m. jos gražioje kalno papėdėje prie kareivinių rajono surengė gegužinę, į kurią susirinko daug

108 „Seredžiaus birutininkės“, in: *Kardas*, 1939, nr. 3 (305), p. 84.

109 A. Jurevičiūtė, 2021, p. 192.

110 „Seredžiaus igula“, in: *Karys*, 1939, nr. 3 (1023), p. 62.

6 il. Seredžiaus įgulos birutietės ruošia velykines dovanėles Seredžiaus pradžios mokyklos ir miestelio vaikams, 1936 m.

Fot. Vladas Grigoras / Kauno IX forto muziejus, KDFM F 13342 / Lietuvos centrinis valstybės archyvas, P-01548

7 il. Prie Velykų stalo. Seredžiaus įgulos birutiečių surengtos šventės akimirka, 1936 m.

Fot. Vladas Grigoras / Kauno IX forto muziejus, KDFM F 13339 / Lietuvos centrinis valstybės archyvas, P-03922

vietos ir apylinkės gyventojų, o susirinkusiuosius linksmino įgulos orkestras¹¹¹. 1938 m. jų surengtas vakaras, kuriame programą atliko Vytauto Didžiojo universiteto studentų „Sajos“ korporacija, buvo apdainuotas serediškių gyvenimas, atlikta operetė *Širdžių keliais*¹¹².

Vaikų darželio įsteigimą Seredžiuje taip pat reikia vertinti kaip birutiečių labdaringos veiklos išraišką. Mintis įsteigti darželį brandinta nuo pat įgulos įsikūrimo. 1939 m. *Kario* žurnale paskelbta, kad Seredžiuje bus steigiamas vaikų darželis, į kurį bus priimami vaikai nuo 3 metų amžiaus¹¹³. Į tais pačiais metais atidarytą darželį buvo priimta 30 vaikų, iš kurių dauguma priklausė miestelio „biednuomenei“. Paskolą darželiui steigti suteikė Aukštosios Panemunės birutiečių skyrius, tačiau patalpomis, kuru, apšvietimu ir visa infrastruktūros priežiūra rūpinosi Seredžiaus birutiečių skyrius¹¹⁴. Baldai darželiui buvo gauti iš 5 PP likviduoto darželio. Darželis Seredžiuje buvo išlaikomas iš birutiečių rengiamų pramogų, tačiau Seredžiaus birutiečių vadovės P. Jurkšienės pastangomis buvo išrūpinta, kad nuo 1940 m. birželio Švietimo ministerija paskyrė algą darželio vedėjai Sofijai Andriuškevičiūtei¹¹⁵. Kaip darželiui įkurti reikalingų pajamų rinkimo pavyzdį galima paminėti 1936 m. gruodžio 26 d. įvykusį viešąjį vakarą, kurio pelnas buvo skirtas vaikų darželio reikmėms, o per Trijų Karalių vakarą vaikus linksmino įgulos orkestras. Kalėdų Senelis taip pat dalijo saldumynus¹¹⁶.

1939 m. prasidėjus Vokietijos ir Lenkijos karui Seredžiaus birutietės, bendradarbiaudamos su šaulėmis, įsteigė sanitarinę sekciją, surinko 150 Lt, nupirko medžiagos tvarsčiams, bintams ir sanitariniams maišams bei juos pasiuvo, o Jurkšienė skaitė paskaitą apie įvairius sužeidimus¹¹⁷. 1939 m. birutiečių pastangomis pradėtas paskaitų ciklas, o pirmąją paskaitą „Gandai ir kova su spionažu“ skaitė J. Šarauskas¹¹⁸. 1939 m. žiemą birutiečių pastangomis buvo suorganizuoti vieno mėnesio rankdarbių kursai birutietėms ir šaulėms¹¹⁹.

111 S. p. Grigorius, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1937, nr. 30 (957), p. 838.

112 S. p. Grigorius, „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1938, nr. 6–7, p. 204.

113 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 54 (1074), p. 1335.

114 I. T., „Seredžius“, in: *Kardas*, 1940, nr. 2 (326), p. 54.

115 VI, „Seredžiaus įgula. Iš birutininkių gyvenimo“, in: *Kardas*, 1940, nr. 12 (336), p. 292.

116 I. T., „Seredžius“, in: *Kardas*, 1940, nr. 2 (326), p. 54.

117 V., „Seredžiaus birutininkės“, in: *Kardas*, 1939, nr. 19 (321), p. 492.

118 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 54 (1074), p. 1335.

119 „Seredžiaus įgula“, in: *Karys*, 1939, nr. 58 (1078), p. 1471.

Išvados

Igulos ir modernios architektūros kareivinių atsiradimas Seredžiuje tapo naujų gyvenimo sąlygų pavyzdžiu Seredžiaus miestelėnams. Su kareivinių komplekso atsiradimu susikūrė erdvė ir galimybės miestelyje skleisti miestietiškos kultūros atributams – teatrui, koncertams, sportui, turizmui, naujoms paslaugoms, taip pat valstybės simboliams, kurie kartu su šventiniais ritualais formavo miestelėnų santykį su valstybe ir įnešė miestietiško dinamizmo į tradicinę kaimo erdvę.

Infrastruktūros požiūriu, kareivinių atsiradimas pagerino Seredžiaus miestelio susisiekimą su Kėdainiais, sudarė prielaidas miestelėnams įsivesti elektrą, turėti ugniagesių komandą ir vaikų darželį, kurių patys miestelėnai nebūtų pajėgę sukurti finansiškai. Modernių kareivinių kaimynystė taip pat išryškino miestelio atsilikimą, prastas miestelėnų gyvenimo sąlygas, socialinės infrastruktūros stoką, finansinį silpnumą, gana silpnus darbo įgūdžius. Miestelio gyventojai buvo pajėgūs tenkinti tik minimalius karinio dalinio poreikius: skalbimo, švaros, maisto gamybos ir prekių gabenimo paslaugas. Kita vertus, miestelėnai aptarnavo aukštesnį socialinį statusą turėjusią karininkiją ir tapo savotiškais jos globotiniais kultūrinėje sferoje.

Bibliografija

- Ambraziūnienė G., 2003 – Gertrūda Ambraziūnienė, „Seredžiaus vaikų darželis“, in: *Seredžius (Lietuvos valsčiai*, kn. 9), sud. Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2004, p. 342–346.
- Barzda-Bradauskas J., 1933 – Juozas Barzda-Bradauskas, *Moderninė kareivinė*, Kaunas: Spindulys, 1933.
- Čepas R., 2003 – Ričardas Čepas, „Seredžiaus valsčiaus savivaldybė 1918–1940 metais“, in: *Seredžius (Lietuvos valsčiai*, kn. 9), sud. Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2004, p. 158–181.
- Jokubauskas V., 2023 – Vytautas Jokubauskas, *Gyvenimas ir mirtis Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m.*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2023.
- Jurevičiūtė A., 2021 – Aušra Jurevičiūtė, „Karininkų žmonos ir Lietuvos nacionalinis saugumas: Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija 1925–1940 metais“, in: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2021, t. 42: *Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History = Moterys ir karas: vaidmenys ir patirtys Lietuvos istorijoje*, p. 171–204.
- Kolupaila S., 1950 – Steponas Kolupaila, *Nemunas*, Chicago: Lietuvių Katalikų Spaudos Draugija, 1950.

- Miškinis A., 2007 – Algimantas Miškinis, *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 3: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. 2, Vilnius: Petro ofsetas, 2007.
- Narvydas R., 2003 – Rytas Narvydas, „Kariuomenės įgula Seredžiuje“, in: *Seredžius (Lietuvos valsčiai*, kn. 9), sud. Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2004, p. 192–196.
- Statkus V., 1986 – Vytenis Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940*, Čikaga: Vydūno jaunimo fondas, Vydūno jaunimo fondas, 1986.
- Steponaitytė N. et al., 2015 – Nijolė Steponaitytė, Kęstutis Zaleckis, *Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose*, Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015.
- Surgailis G., 2013 – Gintautas Surgailis, *Trečiasis pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2013.